

RECENSIES & SIGNALEMENTEN

ZONDER DUITSLAND GEEN VLAANDEREN?

BRUNO DE WEVER & ANTOON VRIJNTS

Sebastian Bischoff, *Kriegsziel Belgien, Annexionsdebatten und nationale Feindbilder in der deutschen Öffentlichkeit, 1914-1918 (Historische Belgienforschung, band 4)*

Münster, Waxmann, 2018, 330 pp., ISBN 9783830937050.

Jakob Müller, *Die importierte Nation. Deutschland und die Entstehung des flämischen Nationalismus 1914 bis 1945*
Köln-Wien, Vandenhoeck & Ruprecht-Verlage, 2020, 361 pp., ISBN 9783525311202.

In dit nummer van WT bespreekt Lode Wils het belangrijke recente boek van de Duitse historicus Jakob Müller over de impact van Duitsland op het ontstaan van het anti-Belgische Vlaams-nationalisme. Hij heeft daarbij hoofdzakelijk aandacht voor de gebeurtenissen en gevolgen van de *Flamenpolitik* in de Eerste Wereldoorlog. Deze dubbelrecensie plaatst deze problematiek in een brede context. Het boek van de aan de universiteit van Paderborn verbonden cultuurhistoricus Sebastian Bischoff brengt het Duitse publieke debat

over (de toekomst van) België tijdens de Eerste Wereldoorlog in kaart. Het boek van Berlijnse historicus Müller analyseert de impact van de Duitse politiek tijdens het interbellum en de Tweede Wereldoorlog.

De Duitse inval in het neutrale België in augustus 1914 is een cruciaal moment in de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog en nog meer in het bijzonder in het toenmalige, publieke debat over die oorlog. Aan geallieerde zijde was de gewelddadige schending van de onzijdigheid van het koninkrijk een belangrijk mobiliserend argument. Aan de retoriek over *Poor little Belgium* van die kant is dan ook al het nodige onderzoek gewijd. Welke plaats België innam in het Duitse publieke debat, was tot dusver veel minder systematisch onderzocht. Natuurlijk is er veel bekend over de Duitse politiek ten aanzien van het bezette België, dan in het bijzonder over de *Flamenpolitik* die het keizerrijk er opzette. Sebastian Bischoff vult echter een belangrijke lacune door te onderzoeken hoe tijdens de Eerste Wereldoorlog over België geschreven werd in een reeks heel diverse publicaties. Hij neemt daarbij niet alleen de opiniepers van uiteenlopende ideologische obediëntie, maar ook theaterstukken en stationsromannetjes in de analyse op. Daarnaast heeft hij ook oog voor klassieker bronnen als parlementaire stukken en memoires van politici. Bischoff is echter het meest vernieuwend wanneer hij zich baseert op zijn indrukwekkende perscorpus.

Voor de twee belangrijkste luiken van zijn analyse, de genese van nationale vijandbeelden en het debat over de annexatie van België, komt Bischoff tot belangwekkende conclusies. Gewapend met sociologische inzichten over de constructie van vijandbeel-

den, reconstrueert Bischoff overtuigend hoe in de brede Duitse opinie het beeld ontstond van de ‘wilde’ gewelddadige Belgen. Zoals te verwachten was, speelde in de genese van dat beeld de verontwaardiging over de vermeende franc-tireurs een grote rol. Minder voor de hand liggend is de vaststelling dat ook het relaas over de uitwijzing van Duitse migranten uit België bij de inval een groot gewicht had. Het beeld van de ‘bestiale’ Belgen zou ook het bezettingsbestuur sterken in zijn opvatting dat zij een dwingende, Duitse hand nodig hadden. Die beeldvorming over het ‘wilde’ België interpreteert Bischoff terecht als een indicatie dat ook in het Duitse rijk koloniale referenties een groot gewicht kenden, met dat verschil natuurlijk dat ten aanzien van de Belgen het uitgesproken racisme ontbrak. Bischoffs voornaamste vaststelling hoe wijdverspreid de opvatting in Duitsland was dat België na de oorlog op een of andere manier in Duitse handen moest blijven. Die wens België blijvend te controleren, werd in brede kring noodzakelijk geacht om Duitsland status als wereldmacht te verzekeren. Zelfs binnen de SPD waren tegen de officiële partijlijn in ten aanzien van België duidelijk expansionistische geluiden te horen. Over de vorm die de blijvende Duitse controle over België moest aannemen, bestond dan wel discussie, over het principe veel minder, afgezien van een beperkte minderheid.

Door het Duitse expansionisme ten aanzien van België omvattend te bekijken, biedt dit werk ook een verfrissend perspectief op de historiografie over de *Flamenpolitik*. Door die *Flamenpolitik* te nadrukkelijk te analyseren als een – weliswaar belangrijk – onderdeel van een breder imperialistisch project komt die in een wat ander licht te staan dan wanneer historici exclusief inzoomen op die politiek. Zo haalden naar de inschatting van Bischoff de Alldeutschen vanaf 1917 de Groot-Duitse kaart weer openlijk boven ten aanzien van

België aangezien het activisme een te zwak broertje was gebleken. Betreurenswaardig is wel dat Bischoff het Belgische onderzoek over de *Flamenpolitik* en het activisme veronachtzaamt. Belangrijke auteurs ter zake als Daniël Vanacker en vooral Lode Wils haalt hij eenvoudigweg niet aan. Bruno Yammine wordt wel vermeld in de bibliografie, maar nauwelijks daadwerkelijk gebruikt. Die verwaarlozing leidt soms tot wat wankel passages over de Vlaamse beweging. Bischoff lijkt er bijvoorbeeld van uit te gaan dat een meerderheid onder de flaminganten begin 1917 het federalisme genegen was (p. 218), terwijl hij het elders over de beperkte achterban van het activisme heeft.

Dat gebrek aan kennis over de geschiedenis van de Vlaamse beweging is gezien de Duitse focus van deze studie niet zo erg. Bezwaarlijker is dat ook de bijdragen van Belgische historici over de Duitse politiek ten aanzien van België veronachtzaamd worden. Bischoff stelt zo met grote stelligheid dat voor het Duitse keizerrijk België voor de Eerste Wereldoorlog politiek van ondergeschikt belang was. Die stelling staat haaks op de centrale these van Bruno Yammine's belangrijke boek *Drang nach Westen*.¹ Yammine stelt daarin dat invloedrijke imperialistische drukingsgroepen in Duitsland in de decennia voor de oorlog bijzondere belangstelling ontwikkelden voor de Nederlanden, waarbij koele berekening en *völkische* ideeën van verwantschap naadloos in elkaar overgingen. Bischoff kan het natuurlijk oneens zijn met Yammine, maar hij kan niet zomaar aan zijn these voorbijgaan. Ten gronde zijn er in Bischoffs boek tal van elementen te vinden die alvast een van de centrale stellingen van Yammine staven, namelijk dat de houding van vele Duitsers ten aanzien van België tij-

1 B. Yammine, *Drang nach Westen. De fundamente van de Duitse Flamenpolitik*, Leuven, 2011.

dens de Eerste Wereldoorlog fundamenteel getekend was door de *völkische* ideologie. Bischoff geeft zelf aan hoezeer het raciale prisma van bloedverwantschap, of gebrek daaraan, de Duitse perceptie van België tijdens de Eerste Wereldoorlog kleurde. De grondslag voor die *völkische* kijk op België moet dan ook al voor de oorlog gelegd zijn. Jakob Müller kent en gebruikt de Belgische historiografie wél. Hij knoopt nadrukkelijk aan bij een smeulend debat in de Belgische historiografie over de oorsprong van het anti-Belgische Vlaams-nationalisme. Generaties voornamelijk Vlaamsgezinde historici vonden die oorsprong in een radicaliserend Vlaamse beweging die ontgoocheld was in het uitblijven van taalwetten. De gebeurtenissen tijdens de Eerste Wereldoorlog, met de frontbeweging en het activisme, waren slechts een versnellingsmoment. Lode Wils weerlegde deze visie in zijn baanbrekende boek *Flamenpolitik en aktivisme* (1974) waarin hij aantoonde dat de collaboratie van Vlaamsgezinden doelbewust door de Duitse bezetter werd georganiseerd om de Belgische staat te ontwrichten en aldus de Duitse invloed blijvend te vestigen in geval van een compromisvrede. Wils ziet zijn stelling bevestigd door Müller die de hele Vlaamse natie-idee als een Duits importproduct beschouwt.

Vraag is of het tweede deel van het boek over de *‘Wirkungsgeschichte’* van de tijdens de Eerste Wereldoorlog *‘importierte Nation’* even overtuigend is. Tijdens het Interbellum beschouwde de Duitse staat – zowel de Weimarrepubliek als Nazi-Duitsland – de Vlaamse kwestie als een binnenlands Belgisch probleem. Er was dus een breuk met de actieve *Flamenpolitik* van de oorlog. De Duitse bezetter-tuinier had dan wel het zaad geplant, hij liet de prille exoot aan zijn lot over terwijl die nochtans de Duitse zaak bleef verdedigen op het internationale terrein. Voor Berlijn primeerde de goede ver-

houding met België dat immers naar wens evolueerde door zich los te maken van Frankrijk en terug te keren naar een neutrale status, aldus Müller. Dat klopt inderdaad, al verhinderde dat toch niet dat de Duitse Abwehr in België een netwerk van spionnen uitbouwde en met name ook contacten had met Vlaams-nationalisten zoals Etienne Verhoeyen aantoonde.²

Ook tijdens de tweede bezetting werd niet opnieuw aangeknoopt bij het natievormend project. Want Berlijn had lering getrokken uit de vorige bezetting toen de splitsing van het Belgische staatsbestuur had geleid tot bestuurlijke chaos en een staking van het gerecht. Een frontale botsing met de Belgische staatsmachten moest worden vermeden. Hitler ordonneerde wel een nieuwe *Flamenpolitik* maar die beperkte zich tot de vrijlating van de Nederlandstalige krijgsgevangenen en het inzetten van Vlaams-nationalisten als Duitsgezinde bestuurders van België. Met name leden van het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) konden met steun van het bezettingsbestuur massaal infiltreren in de Belgische administratie. Volgens Müller was de tweede collaboratie van het Vlaams-nationalisme volledig terug te voeren op het nationalistische streven en niet zozeer op de fascistische wending van het anti-Belgisch Vlaams-nationalisme. Vraag is of beide uit elkaar te halen zijn. Waren de anti-Belgische Vlaams-nationalisten niet vatbaar voor rechts-autoritaire stromingen precies door hun anti-Belgicisme? Was een Duitse revanche-oorlog niet hun enige kans op de vernietiging van België? Er was weliswaar de democratische strekking rond Herman Vos. Vos wilde met een federalistische staatshervorming – gedeeltelijk geba-

——— 2 E. Verhoeyen, *Spionnen aan de achterdeur. De Duitse Abwehr in België 1936-1945*, Antwerpen-Apeldoorn, 2011 (*Governance of Security Report Series*, IV).

seerd op de bestuurlijke scheiding tijdens de Eerste Wereldoorlog zoals Müller terecht aanvoert – Vlaamse zelfstandigheid realiseren binnen een Belgisch staatsverband. Müller ziet ook die poging als een vrucht van de ‘importierte Nation’.

Pas na en door de ervaring van de Tweede Wereldoorlog kanaliseerde de Volksunie het Vlaams-nationalisme in de bedding van een federale hervorming van de Belgische staat langs democratische weg. Maar bij de laatste federale verkiezingen stemde 4 op de 10 Vlamingen voor een separatistische partij. Is dat nog steeds de vrucht van een exoot? Dat is nog maar de vraag. Wijst de woekering van de exoot, meer dan een eeuw na het initiëren van de *Flamenpolitik*, er vooral niet op dat hij in een vruchtbaar plantbed wortel kon schieten? Uit de bijdrage over Gustaaf Borginon in dit nummer van WT blijkt alvast de radicalisering van katholieke flaminganten voor de Eerste Wereldoorlog die op termijn, zo concludeert Luc Vandeweyer, tot anti-Belgische gevoelens zou leiden.

De werken van Bischoff en Müller getuigen samen met die van Bruno Yamminne van de hernieuwde belangstelling voor de impact van het Duitse expansionisme op de geschiedenis van België en van de Vlaamse beweging in het bijzonder. Dat beide auteurs deze complexe materie op een bevattelijke manier voor een Duits lezerspubliek ontsluiten, is een bijkomende verdienste.